

ו. על הכיוון הרצוי של לימודי האנגלית *

מחובתי לפתוח בבקשת סליחה. הנני מורה, אך לא לאנגלית; וידעתי מבשרי שעצות מבעל מקצוע אחר על הוראת מקצועי אינן עלולות לשמח את לבי. ואולם למדתי הרבה כשאחרים הציגו לפני לא עצות אלא דרישות, שהרי העומד בחוץ מיטיב לראות את תפקידו של מקצוע מן העומד בפנים. העומד בפנים, מתוך נסיונו המעשי, מבין איך להורות ומה ניתן להוראה; אבל המסתכל מן החוץ, מתוך ריחוק דוקה, רואה מה צריך להורות. לפני עיניו משתרע כל ארג המסכות הקובעות את חשיבותו של המקצוע, וחשיבות המקצוע בתוך המקצועות האחרים היא הקובעת את טיבו ואת תכניתו. הריני מזמין אתכם אפוא לדיין ביחד אתי על השאלה המרכזית: לשם מה נחוצים לנו לימודי האנגלית. אם נמצא תשובה לשאלה זו, הרי כל השאר בבחינת: "זיל גמור".

מהצד השלילי התשובה ברורה: אין אנו עוסקים בלמודים אלה כדי להיות אנגלים. לאנגלים, כלכל עם אחר, היתרונות והחסרונות שלהם, ואפשר שאילו רצינו להפוך את עורנו, היינו מבכרים אותם על כל עם אחר. אפשר כן ואפשר לא. אינני יודע. ואין אני מעונין לדעת. בחירה זו אינה עומדת לפנינו, שהרי כבר בחרנו — או נבחרנו — בחירה אחרת. הרינו יהודים, וחזרנו לארץ אבותינו כדי לבנות מחדש את החיים היהודיים, וחלק

* הרצאה בשיעורי ההשתלמות למורי האנגלית מטעם מחלקת

החינוך של כנסת ישראל והמכון הבריטי, חש"ג.

עיקרי מחיים אלה מהווה הלשון, והתרבות, העברית. האנגלית בשבילנו לשון-משנה, לשון זרה. ועכשיו השאלה: לשון-משנה זו, לשון זרה זו, למה לנו?

אך בכלל למה לנו לשון-משנה? למה לא להסתפק בעברית?

על זה יש להשיב שאין לנו ברירה אחרת. כל אומה קטנה זקוקה ללשון-מלוואים זרה. נתחיל מן ההתחלה. נשכח כרגע את הגעגועים שיש לנו, בני דור המעבר, הדור שאולי למד יותר מדי, לגדולי הספרות העולמית. אולי סוף סוף אפשר לחיות בלי הומירוס או שכספיר או גיתה, ואולי בנינו יעשו את הנסיון. אך יש צרכים פשוטים יותר, ובהם מוכרחים להתחשב.

1. ילד עובר ברחוב: הוא רואה את שם הרחוב כשהוא כתוב גם באותיות שאינן האותיות המרובעות שלנו. הוא יושב בבית אבא: שמים על השלחן קופסה הבאה מחוץ לארץ, ושוב אותן אותיות זרות. הוא גדל ועוזר לאבא בחנותו או בבית-מסחרו: האותיות האלה רודפות אחריו בכל מקום. ולא רק בעיר אלא גם בכפר: "מרגרינה בלו-בנד"; "סכיני-גילוח ג'ילט"; "סיגריות מספירו".

אני מדבר על עובדות. אם רצוי כך או לא, אינו מענייני כרגע. אני קובע כעובדה שאפילו הילד הפשוט ביותר ירגיש את עצמו מקופה ומעוור אם לא ידע לקרוא את האותיות הלטיניות; ואם ירצה לקבל עליו איזה שהוא תפקיד בחברה, יצטרך לא רק לקרוא אותן אלא גם לכתבן. שליח בבנק, עוזר בחנות, מזכיר סתם, ולא רק אלה, אלא כל מי שבא בין הבריות בכלל, זקוק במדה כלשהי ללשון אירופאית. אני קובע אפוא את

הקריאה התמה והכתיבה התמה – נגיד, קריאה של שמות ומודעות, וכתיבה של שמות וקבלות – כדברים היסודיים שכל ילד ירצה לרכשם לשם התועלת הפשוטה בחיים.

2. אך הילד שלנו ירצה גם להתקדם. ושוב, אין הוא רוצה להיות אנגלי. הוא רוצה להיות אכר או חשמלאי או איש-מסחר; והאנגלית תעזור לו בכל אלה, תשלים את ידיעותיו, תביא אותו במגע עם נסיונות העולם. למשל, האנגלית תתן לו ספרי-שימוש במבחר רב. אמנם יש כאלה בעברית, ואין ספק שחלק חשוב מעבודתנו צריך להיות חבור ספרי-שימוש טובים במקצועות התועלתנים כגון אלה שהזכרתי. אך מלבד ספרי-שימוש יסודיים ונוסף עליהם יהיה צורך בהשלמות. המדעים מתפתחים בכל יום, ותגליות, הן באשר לעובדות והן באשר לשיטות, מופיעות בכל זמן ועידן. הרי הצורך השני בשביל לימודי האנגלית: הידיעה עד כדי קריאה בספר מקצועי.

3. ואולם אין הילד שלנו עובד לשם פרנסתו בלבד; ואף אינו בודד. אחרי שגמר את עבודתו רוצה הוא להשתעשע, ומלבד חיו הפרטיים הוא לוקח חלק בחיי הצבור. וגם במדור זה של דיוננו אל נא נלך בגדולות. נקח שוב משל פשוט. הוא קורא בעתון, ובתוך העתון ומתוך העתון נודע לו על מציאותו של עולם שהוא רחב מעולמו וחשוב בשביל עולמו. או הוא הולך לקולנוע ורואה – אך מה שהוא רואה שם לא כדאי לדבר עליו כאן. אבל הוא רואה שם משהו, וכל ההטפות שלנו לא תועלנה למנוע ממנו הליכה וראייה זו. והוא לא רק רואה. הוא גם שומע, והסרטים בעברית מועטים. אמנם ניתן גם תרגום עברי בצד, אך אזנו קולטת את המלים הנשמעות; ומלים אלה אינן בעברית, והילד

מוכרח לשאול: "מן הוא"? וכמו כן העתון, ויהא גם העברי ביותר, משתמש שימוש רב בלועזית אף אם כתובה היא באותיות עבריות. "הקבינט מתפטר" — ומה זה "קבינט"? "יש ויכוח בבית הלורדים" — ומהו "לורד"? "הפרזידנט נבחר עוד פעם, על אף התקדים המכריע של ג'ורג' וושינגטון" — מה זה "פרזידנט", ומי הוא "ג'ורג' וושינגטון", ומדוע יש בחירות, ומדוע לא ייבחרו הפרזידנטים עוד פעם ועוד פעם? ואפילו אם נרחיב את השימוש בעברית עד לאין שיעור לעומת השימוש של היום — והרחבה זו הכרחית; אפילו אם נחבר ונדפיס ספרי מבוא וספרי יסוד בכל המדעים וההיסטוריות — וגם חובה זו מוטלת עלינו; מסופקני אם נוכל להגיע למדרגה כזו עד שלא נהיה זקוקים ללועזית. ואני מתכוון לא לאנשי המדע אלא לאיש הפשוט, הילד ההולך וגדל בישוב שלנו, הן הכפרי, והן העירוני.

שרטטתי באופן קל מאד את שדה הצרכים המעשיים הגלויים, יש צרכי פרנסה ויש צרכי נופש ויש צרכים חברתיים; ולכל הצרכים האלה, המורגשים בכל שכבות העם, כאן יותר וכאן פחות אך במדת-מה בכל מקום, נזקקים אנו ללועזית. העברית חשיבותה במקומה עומדת ובמקומה תעמוד; אך דרושה לה השלמה. השלמה זו צריכה לבוא מן החוץ, מלשון-משנה, לשון-עזר, זרה.

אני בא לנקודתי העיקרית השניה. הנחתו שבשבילנו אין לשון-משנה זו יכולה להיות אלא אנגלית. לזה יש סבות עמוקות, ולא רק זו שהמשלה המנדטורית ממשלה אנגלית. אילו היה זה הכל, אפשר היה לומר — אולי — שנוכל לוותר על רכישת האנגלית. אחד מחברי הנכבדים טוען ככה: "אין לי כלום נגד האנגלית; אך

מפני שהיא שפת הממשלה המנדטורית יש לה כוח-משיכה ענקי משלה. נגד כוח זה עלינו להלחם, שהרי כרוכה בו סכנה לעברית. נלמד אפוא כל לשון אחרת מלבד האנגלית; או, אם נלמד אנגלית, נלמד גם לשונות אחרות, שזה בשות, וכך לא נוסיף לאנגלית יותר מהמשקל המיוחד שיש לה מכבר."

טענות כאלה שומעים אנו בכל יום, אם כי על פי רוב לא בצורה ברורה כל כך. מצד אחד אנו אומרים "למה לנו אנגלית? למה לא צרפתית, או גרמנית, או רוסית?" מצד שני: "למה אנגלית בלבד? למה לא גם צרפתית וגרמנית ורוסית?"

אנסה להשיב על השאלה הקלה קודם.

שואלים: "למה לכופף עלינו אנגלית בלבד? וכי אין לשונות אחרות בעולם? ומה זכתה האנגלית שתהא בעלת מונופולין בבתי-ספרנו? נניח שכל האמור עד כה נכון. נסכים שיש צורך בלשון זרה, בשפת-מילואים. אך אם בכך רצוננו, נשיג את המטרה ע"י הרבה שפות דוקה. אם יוצא ילד לאויר עולמנו הלא ישמע באזניו את הדין של שבעים לשון, לא של לשון אחת בלבד; ולמה יהיה כקיר אטום לכל דוברי לשונות-חוץ מלבד דוברי לשון אחת? ואם לגבי הדבור כך, לגבי הקריאה לא כל שכן! הלא ספרות, גם יפה וגם שימושית, יש בכל לשון, ולא באנגלית בלבד."

תשובה מספיקה להשגה זו היא שנטל העבודה בבית-הספר גדול כל כך עד שאין זמן ללמוד יותר מלשון אירופאית אחת. אך אסור גם לשכוח את הכלל החינוכי הקובע שמוטב ללמוד דבר אחד כהוגן, מלנסות ללמוד הרבה דברים שלא כהוגן. עצם הריכוז על לשון אחת יפתח את אפיים השכלי של תלמידינו, כמו שהפיזור על לשונות רבות יקלקל אותם. אמנם נכון שהיהודי

האירופאי היה מטופל בלשונות רבות. ואולם ספק אם הדבר היה לטובתו — זכה ברוחב אך הפסיד בעומק. אך יהא כך או יהא כך, דורנו אנו; הבא מהוץ-לארץ הולך, ועלינו לדאוג לדור החדש הגדל ובא כאן; ודור זה צריך להיות בריא גם בגופו וגם בנפשו. בכלל נשקפת לנו במזרח סכנת הלבנטיניות; והתרופה היחידה נגד הלבנטיניות היא העומק בניגוד לרוחב. נסכים נא אפוא לוותר על ריבוי הלשונות ונלך בדרך הריכוז והצמצום.

לשון אחת אפוא — אך למה אנגלית דוקה? וכאן אני בא לענין יסודי. והוא המפנה החדש של ההיסטוריה הישראלית מן התלות ביבשת-אירופה שנמשכה אלפיים שנה ויותר, אל התלות בארצות הדוברות אנגלית. דבר זה אינו תוצאת המלחמה הנוכחית. זה התחיל דור שלם לפניו, כשהכריזה אירופה המרכזית והמזרחית מלחמת תנופה על היהודים וניסתה לאבדנו מן העולם. מתוך הצרות האחרונות שלנו שוכחים אנו את מאורעות המאה שעברה, שפָּרְקִים הבולט היה ההגירה מגרמניה ומהונגריה ומפולניה ומרוסיה לשני הכיוונים, לארצות הדוברות אנגלית ולארץ-ישראל. אירופה התרוקנה מחלק הגון וחשוב של עמנו כמה דורות לפני הופעתו של היטלר, ומקומות-המקלט החדשים היו מהוץ לאירופה והם הם עכשיו מרכזי היהדות החדשה. ואל לנו לבוז ליהדות זו או ליהדויות אלה. זה מה שיש לנו. זהו הגרעין שעלינו לטפח ולפתח, ואסור לנו לזלזל בו. ושוב, אינני הולך בגדולות. תשאלו את עצמכם מנין מקבלות הקרנות הלאומיות את סיוען עכשיו, ומנין לפי המשוער, יקבלו גם להבא. לאילו ארצות יוצאים שליחינו; עם מי מקושרים אנו קשרים משפחתיים.

ספרותיים, מסחריים, מדיניים ודיפלומטיים? התשובה בכל מקרה אחת היא, עם הארצות הדוברות אנגלית. אפשר בעל-כרחנו, אפשר שלא בעל-כרחנו, אפשר ברצוננו, אפשר שלא ברצוננו — כך העובדה. נלחם אָתָם, נעשה שלום אָתָם — אָתָם אנו, בהם תלוי גורלנו. מרכז הכובד של עתידנו באנשי לונדון וניו-יורק ויוהנסבורג, הן הגויים, הן היהודים.

ואולם — ודבר זה ברור לכל מי שמסתכל בבמת ההיסטוריה שלנו עד היום — מועטים מאד המנהיגים שלנו המכירים את העולם האנגלו-סכסי. הרוב הגדול גם של מנהיגינו וגם של מורינו וגם של המון העם נתחנך על ברכי היבשת ומושגי היבשת; ומושגי היבשת — אפשר כשהם לעצמם הריהם מצויינים, אך אין זאת השאלה — מושגי היבשת ודרכי מחשבתם של אנשי היבשת זרים ומוזרים ואינם מובנים לעולם האנגלו-סכסי. זהו הרקע הכללי של עמדתנו התרבותית והמדינית היום. בשעה שצרכי הזמן דורשים מאתנו יודעי התרבות האנגלית ודרכי המחשבה האנגלית, אנשינו ספוגים תרבות ודרכי-מחשבה נגדיות.

הדברים אמורים, כמו שנסייתי להראות, על הרקע הכללי של ההיסטוריה שלנו; אך לנו חשוב גם דבר אחר, והוא המצב שלנו עכשיו בארץ. חוסר זה של מביני התרבות האנגלית ודרכיה מורגש במיוחד כאן. ואף-על-פי שאין דעתי שנוכל לגדל דור שברגע אחד יתאים את עצמו לתפקידנו החדש, ברור לי שהכרת מציאותו של התפקיד החדש מוכרחה לחדור לתוכו של הנוער. כשיכירו את המצב, יסתגלו. כשנכיר אנו את המצב, נסתגל; ומוכרחים אנו להסתגל. התבוללות? היו תקופות אחרות כאלה, תקופות שהתפארנו ומתפארים אנו בהן. הלא התקופה התלמודית, התקופה הערבית,

התקופה הגרמנית של צונץ ושטיינשניידר, אפילו הקבלה והחסידות עצמן, נוצרו במידת-מה לפי דוגמת תנועות ותרבויות בלתי-יהודיות בסביבה. העיקר הוא לדעת מה לקבל ואיך לקבל; ובשביל זה פונים אנו אל המורים. על המורים להורות לנו איך לבור את התוך ולזרוק את הקליפה. נעשה כמתוקנים שבהם, ונפיק מהם תועלת עצומה בשביל תרבותנו אנו.

שהרי תועלת זו אינה שימושית בלבד. אמנם התועלת השימושית, כמו שנסייתי להראות, גדולה מאד, אך יש גם תועלת רוחנית; ומאחר שעלינו להקנות לנו את האנגלית לשם התועלת השימושית, אל נא לשכוח את התועלת הרוחנית. כמו שמשוררינו בתקופה הערבית למדו דבר חדש מהשירה הערבית ועל-ידי כך חדשו את פני השירה העברית; כמו שמשוררינו בתקופה החדשה למדו, בדור הראשון מהאיטלקית, ובדורות האחרונים מהגרמנית והרוסית — כך עלינו בדור זה ללמוד מן השירה האנגלית, ועל-ידי כך נכניס נימים חדשות לתוך שירתנו העברית. והדברים אמורים לא על השירה בלבד אלא על כל שטח היצירה והמחשבה. עדיין לא נתנסינו בנסיון זה של התרבות האנגלית. עכשיו בא הזמן, ועלינו למצוא את הדרך כדי שיצמחו מקרקע זה עוד יהודה הלוי, עוד רמב"ם, עוד צונץ. ספר לי פעם מלומד צעיר כמה התפעל מסגנונו הצח של ספר מדעי אנגלי שקרא. אמרתי לו: "עכשיו נתגלה לך תפקידך, והוא לכתוב את ספרך המדעי העברי בסגנון צח דומה".

אני בא לחלק הקשה ביותר שבעניננו, והוא בעית מקום הספרות האנגלית הקלסית בתכנית לימודי האנגלית. השאלה היא: כדי להכיר את האנגלים ואת

העולם האנגלו-סכסי, האם הכרחי ללמוד את הספרות הקלסית, הספרות ה"ספרותית"? לשאלה זו אני משיב בשלילה. אמנם ניסחתי ניסוח זהיר מאד. אמרתי: כדי להכיר את האנגלים, האם הכרחי הוא ללמוד את הספרות הקלסית. לא אמרתי: האם רצוי. בודאי רצוי, רצוי ורצוי. אך רצוי לחוד והכרחי לחוד; ואינו, לדעתי, הכרחי. ואני אומר (אולי אני טועה) שאינו אפילו אפשרי. תעשו חשבון של הזמן המוצא בכתות הגבוהות של בתי-הספר התיכונים ללימוד מחזה משכספיר או שיר ממילטון. דברים אלה אמנם חשובים הם. אך בשביל תלמידינו הריהם בחזקת סוגיה חמורה מאד וספק אם השכר שוה. (אינני מתנגד לטורח, כל טורח טוב; אלא הזמן יקר.) כמובן יש ספרות קלסית וספרות קלסית, ואפילו בספרות הקלסית יש דברים טיפוסיים הניתנים לתפיסה מהירה. לקט הגון (לא עמודים בודדים) מחיי יונסון היה נותן לתלמידים גם הנאה וגם הבנה וגם חומר למחשבה בכלל. ממילטון — נדמה לי — אינם מקבלים לא זאת ולא זה; או אולי נכון יותר לומר, הטורח שבלימוד אינו מרשה לא זאת ולא זה. אנו לועגים למליצות של דור המאספים שלנו. מליצותיו של מילטון הריהן מאותו סוג. ואולם ההבדל הוא שמליצות המאספים לקוחות מן התנ"ך, והיינו צריכים לדעתן גם בלאו הכי; ואילו מליצותיו של מילטון מקורן בספרות היוונית והלטינית שאין לנו צורך לדעתן. אני מציע אפוא ככלל למתכני התכניות שבשביל תלמידי בית-הספר שלנו הספרות האנגלית צריכה להתחיל לא מהמאה השבע-עשרה אלא מהמאה השמונה-עשרה. ואולם יש ספר אחד מהספרות האנגלית הקלסית והוא מהמאה השבע-עשרה דוקה, שאני ממליץ עליו מאד. ספר זה הוא התנ"ך האנגלי.

ואין זאת הלצה. אנו שותפים לאנגלים, והאנגלים גם שותפים לנו, וכתב-החוזה בינינו הוא התנ"ך. סח לי פעם יהושע גורדון ז"ל מהסוכנות על פגישותיו עם קצינים אנגלים בצבא ובמיוחד עם קצינים גבוהים — ומי כגורדון נפגש אתם. הוא נסע אתם תמיד ותנ"ך בידו, כי הקיפו אותו בשאלות על התנ"ך. כולנו זוכרים את הרושם שעשתה על ועדת פיל בשעתה תשובתו הקולעת של מר בן גוריון. חברי הועדה התלוננו על כך שהיהודים דברו על ההצהרה הידועה כעל התנ"ך. השיב בן-גוריון שלהיפך התנ"ך הוא ההצהרה שלנו. נאמו הראשון של צ'רציל ברדיו אל העולם כשנתמנה כראש הממשלה האנגלית נסתיים בדברי התנ"ך. לוי ג'ורג' ובלדווין הצהירו פעם אחר פעם על אחיזתם בתנ"ך, ובזה רק אישרו עובדה יסודית בחינוך האנגלי ובתרבות האנגלית. קראו את האוטוביוגרפיה של הגב' נוב, העסקנית החברתית המפורסמת, ותראו איך השפיע התנ"ך עליה ועל סביבתה. אילו הופענו לפני האנגלים כעם התנ"ך, היינו מצליחים יותר אפילו בועדות פוליטיות; אך גם מנקודת-מבט תרבותית וחברתית אין לנו קנין חשוב יותר ממנו. ובתנ"ך נוכל להתאחד עם האנגלים בלי חשש של התבוללות מצדנו. להיפך — וזאת עלינו לזכור תמיד — ההתבוללות מצדם. יש פרק מפורסם בהיסטוריה של גרין על השפעת התנ"ך שלנו על העם האנגלי, פרק שבו הוא מצביע על המפנה היסודי והקיים בפיתוח אפיו של עם זה שנגרם על-ידי ירושת אבותינו. נדע עובדה זו; נעמוד עליה; נשתמש בה. ובכן אני מציע לבתי-ספרנו את לימוד התנ"ך האנגלי. בו ילמדו ילדינו אנגלית ממשית, האנגלית שבנתה את העם האנגלי ואת אופיו ואת תכונותיו; ובו ילמדו גם את נקודת-החבור בינינו ובין העם ההוא. והכל בקלות.

כי הלא המקור ידוע, ולא יהיה צורך בביאורים ארוכים ולמדניים כמו שיש צורך כשלומדים את מילטון. מילטון יחכה; ואף אם לא נגיע אליו, אין דבר. בתנ"ך ניתן העיקר.

אני גומר סעיף זה בהערה הכללית שטעות ללמד אנגלית באמצעות מה שנקרא כרגיל ה"ספרות" האנגלית בלבד. יותר הגיוני ויותר פורה ללמד אנגלית באמצעות הדברים הנצרכים לנו מפני שהם חסרים לנו עדיין בעברית — ספרי ביוגרפיה והיסטוריה ומדע, למשל, ולא תמיד שכספיר ומילטון. בזה צודקים וצודקים הדוגלים בשיטת "האנגלית היסודית". כדי ללמד יש לענין; ומענינים אם מביאים את חומר הלימוד בקשר עם צרכים מורגשים.

אסכם במלים קצרות.

1. האנגלית בשבילנו תופסת בהכרח את מקום הפתח לעולם הרחב, ודרך פתח זה יגיעו ילדינו לעולם הרחב. מכאן התכלית השימושית של הלשון האנגלית והצורך לקרוא ולכתוב, ולעיין בספרות מקצועית. תכלית זו וצורך זה הריהם בין-לאומיים, ואין להם קשר עם התרבות המיוחדת לאנגלים או עם עמדתנו המיוחדת כלפי האנגלים. הם חשובים בכל ארץ קטנה — יון, מצרים, יוגוסלביה וכו' — בעלת תרבות לאומית משלה, שהרי כל ארץ כזו זקוקה, נוסף על התרבות הלאומית שלה, גם לבוא במגע עם העולם הבין-לאומי.

2. אולם בשבילנו, מטעמים היסטוריים, תופסת האנגלית גם מקום מיוחד. היהדות בכלל תלויה עכשיו בארצות הדוברות אנגלית, ואנו כאן בארץ תלויים בממשלה מנדטורית שאף היא אנגלית. לפיכך נוסף על הצרכים הבין-לאומיים שממלאה בשבילנו האנגלית,

עלינו לנסות להבין את האנגלית כתרבות מיוחדת, ואת האנגלים כסוג אנשים מיוחד.

3. אם נלמד אנגלית באופן הוגן, אין לפחד מפני התבוללות. ראשית, היתה השפעה מפרה של התרבויות הזרות על התרבות שלנו במשך כל ההיסטוריה של עמנו. שנית: יש נקודת-מגע עיקרית בין תרבות ישראל ותרבות אנגליה שהיא יכולה לשמש נקודה משותפת ועיקרית לשתייהן, והיא התנ"ך. שלישית: בלאו הכי לא ניפטר מן האנגלית. מוטב אפוא שנכניסנה לפנינו ונשפיע עליה, משנעמידנה בחוץ. ונכריחנה להראות את כל כוחה נגדנו. עלינו ללמוד ליהד אותה.

וכאן הייתי צריך לסיים, אך מרגיש אני שחסר משהו. חסר העיקר. האנגלית והתרבות האנגלית תוכל לתת לנו ספרים שימושיים טובים; האנגלית תוכל להרשות לנו לדבר עם מר צ'רצ'יל או עם הפרוזידנט של ארה"ב. אך למה לנו ללמוד דברים מקצועיים או לדבר עם מנהיגים מדיניים, אם אין אנו חיים, או אין לנו התקוה לחיות, חיים של ממש? והיום באין האנגלו-סכסים והתרבות האנגלו-סכסית אין לנו כיהודים אפילו התקוה לחיות.

אין אני עוסק בתעמולה, וגם אין אני שוכח את הספר הלבן. אך לדאבוני נעשתה שיגרה אצלנו לזכור ולהזכיר מה שהאנגלים לא עשו בשבילנו, ולשכוח מה שהאנגלים עשו ומה שיכולים הם עוד לעשות. אם רוצים אנו שיעשו יותר — ואנו מוכרחים לרצות שיעשו יותר; ואף הם מוכרחים לעשות יותר — אין הדרך הנכונה להכריז על גט פטורין. הדרך הנכונה היא לנסות, ולחזור ולנסות, לדבר אתם ושוב לדבר אתם. זאת הדרך הדימוקרטית, ויש רק דימוקרטיה אחת

בעולם עכשיו והיא הדימוקרטיה האנגלו-סכסית. ואנו צריכים לדבר לבני דימוקרטיה זו בלשונם הם ובלשונם היא. נברח ממנה אליה, מהם אליהם. אך איך נוכל לעשות זאת אם לא נשמע שפתם ונרד לרוחם ונבין לדעתם? אם הם בוגדים בעצמם וחוטאים לנפשם, נגיד זאת בפניהם. יבוא היום וישמעו.

והם הם היחידים שישמעו. עלינו לשנן לילדינו את האמת היסודית שיש עכשיו בעולם שתי שיטות מדיניות, ושתים בלבד. האחת מרשה רק לבעליה לחיות, השניה מרשה לחיות גם לאחרים. על צעירנו — אך למה אומר "על צעירינו"? הלא מוטל על כולנו — להכיר ולדעת דבר יסודי זה כי בו תלוי עתיד העולם ועתידנו. נושאי התרבות האנגלית הריהם עכשיו מצפון העולם. מצפון זה אנו היהודים פעם יצרנו. אך הם יורשינו. נטען-נא לפניהם בזכות-אבות זו; אך רק לפניהם, ובזכות זו, נוכל לטעון בכלל.

זאת ולא אחרת הנקודה העיקרית בלימודי האנגלית היום. אפשר שהאנגלים עצמם אינם מבינים זאת; אפשר ואפשר, כמו שאמרתי, שהם לפעמים גם חוטאים לנפשם. אך עלינו להבין זאת, והבנה זו צריכה להיות הבסיס של כל מאמצינו בלימודי האנגלית ולקבוע את כיוונם האחרון.